

— **В**чера в боевете при кота 142 ротата ни даде скъпи жертви. Загубихме много бойци, загинаха и двама взводни командири. – Тук полковникът задържа поглед върху новодошлите Сотиров и Терзиев.

Висок, широк, с голяма плоска глава и набола черна четинеста брада, той досега говорì, сякаш някой въобще имаше нужда да бъде убеждаван, че са тук, за да бият врага.

Терзиев помръдва рамо и леко вирва брадичка, ясно е какво мисли, каквото и Сотиров, давай по-бързичко, господин полковник, че денят преваля, а имаме Добруджа да освобождаваме. Румънски мамалигарци, сръбски свинари и казашки мъжици трябва да прогоним оттатък Дунав, давай по-накратко, какви речи сме слушали ние от най-пламенния оратор, ние идваме от школата на Дрангов¹ все пак, ех, какво слово държа в деня на завършването, когато ги произвеждаха в чин и ги изпращаха по бойните полета.

Трябваше да настоявам за един размер по-големи ботуши, мисли Сава Сотиров, докато гледа кокардата на офицера пред себе си. Тези много убиват, особено десният. Защо му трябваше да сменя удобните си ботуши в последния момент? Оказаха се дефектни, ето затова – лош късмет просто, – как пък няма да тръгне на война с дефектен десен ботуш? Затова и фелдфебелът ти изписа нови, благодаря за което... Но ето, сега е с нови, които обаче убиват, а е само ден първи във войната. За него е само ден първи, разбира се, иначе войната отдавна започна. Но пък за колко ли по всички фронтове ще е и последен?

¹ Вж. раздел „Осколку“, стр. 281.

– Готови ли сте и вие да сложите живота си за отечеството... – завършва полковникът, а в очите му има мекота и някаква загриженост, която не е съвсем в крак с тежките му думи, сякаш самият той се колебае дали трябва да праща тези полудеца да рискуват живота си, сякаш ако отговорят: *Съвсем не, не сме готови, господин полковник!* – ще ги върне у дома.

Виж, при Дрангов беше друго – там думи, команди, действия – всичко е едно.

Бъди възторжен идеалист, стел до безумство, влюбен в България до фанатизъм, тествен до самопожертвуване!

Ура!

Упри, но победи!

Пак ура!

Говореше със страст, с яростна убедителност, с нещо, което минаваше отвъд всяко разумно обяснение.

Намираще най-острите думи и с тях като с щик пронизваше сърцата на школниците.

Да знаеш да умираш – там е победата! По-добре гроб, отколкото роб!

А в последната си реч, на тържеството преди завършването на школата, издекламира с плам Христо Ботъов и така ги изпрати по бойните поля:

*Напред сега с туйства и мисли,
последната делба да делим:
да изпълним дума заветна –
на смърт, братко, на смърт да вървим!*

След тези думи сякаш всички се отлепиха от земята, издигнаха се над плаца като върху дирижабъл, под тях знамето се вееше, а кръвта им кипеше.

Такова „ура“ извикаха тогава, как не събориха небето.
Война!

Най-сетне война, която идваше да сложи край на един несправедлив мир.

Това ще е най-голямото ни приключение в живота, каза Терзиев вчерта на гарата. Всъщност той каза *вълнуващо* сигурно защото си пада малко поет, увлича се от по-необичайни думи. И всички школьници му вярват и го гледат в устата – Дреков, Кръстев, Паталеев, останалите.

Сава вече е минавал през своето голямо *приключение*, нищо че никога не е говорил за него никъде – в гимназията, в школата, в университета... Писал е, но тайно, на никого не е доверявал какво е преживял, като в сейф е запечатал спомените за това, което мина като горски пожар през живота му, това, което превърна родния му дом в пепел. Не беше *приключение*. За Сава тази война е за справедливост и възмездие и в никакъв случай *приключение*.

Йоцов от Своге пък вика, абе, я имаме късмет да пукнем пушка, я не. Както е тръгнало, вика, както сме ги подпукале, да не стане, вика, целио зор да свърши, преди да сме стигнале до Мездра!

Още вчерта на гарата Сава усети, че ще го морят тези ботуши, още докато тичаше към влака, докато се пробиваше през тълпата на перона, докато се извиняваше, ако настъпеше някоя старица с китка или дете, сгушено до полата на майка си, докато си проправяше път между засмени войници, забързани хамали, завеяни слугини с кошници... Жени, старци, деца – някои в полите на майките си, други на ръце, всеки си взема сбогом със своите изпращачи, всеки радостен, окичен с цветя и добри думи, всеки погален я с нежна ръка на девойка, я с топла майчина благословия или бащина заръка... По прозорците на вагоните, по стъпалата, по платформите накачулени войници с безгрижни лица, на повечето им е дотегнала тази протяжна раздяла, сърцата

им са другаде, а и вътре в купетата вече се пее и се пие. „Към Букурещ“ пише с бяла боя на вагона, на който се качи Сава.

Оркестър свиреше „Шуми Марица“ безспир, вестникарчетата размахваха вестници и се деряха с все сила, преповтаряха за кой ли път новините от фронта: Тутракан паднал в наши ръце, хиляди убити, трийсет хиляди пленени румъни, четиристотин офицери, сто и четиресет оръдия, едн-колко си издавени, телата им задръстили Дунава. Добчера това странно и непознато за никого име „Тутракан“ вече свети със златни букви в историята, мисли си Сава. И със сигурност ще се помни завинаги от поколенията. Тутракан. Каква победа! Е, сигурно се и послъгва малко – пропагандата не спира, война е, ама пък колко да е пропаганда, щом и западната преса го признава, дори и румъните... Но че и Добрич бил освободен, руските конни ескадрони отблъснати, румъните на нож изгонени на север, сърбите на юг попилени – в това нямаше никаква измама. В Добрич бяха загинали много наши, още повече врагове, но там загина и „страшната легенда“ – че българи нямало да стрелят по руснаци, защото ни били освободили от турско. Истината бе, че не само войската, цялото цивилно население на Добрич се беше включило в отбраната, всеки ден излизаха все по-трогателни разкази на очевидци за тези драматични дни – как добричлии, вместо да направят това, което се прави в размирни времена – да натоварят на каруци челяд и покъщнина и да оставят града на воюващите, – се втурнали да помагат на армията кой с каквото може. Възрастни мъже разносяли с файтони бъчви вода, момци нарамвали кобилици и носели менци към окопите, деца влачели сандъци с патрони и снаряди напред към позициите и разносяли ранени бойци назад към лазарета, старци се впрягали наместо ранени коне да дърпат муници напред към сраженията, жени охлаждали с мокри за-

брадкѝ нажежените картечници, оказвали първа помощ на ранените, сами били ранявани и загивали. Войска, мирно население, град и околности – всичко вряло в едно бойно поле.

„Е, как няма да ги стреляме казаците бе, Соте?“ – викаше Терзиев, докато си чистят оръжието. – Сега кого са дошли да освобождават? Нас ли? А от кого са дошли да ни освобождават?!“ Терзиев пише дълги, тъжни стихотворения, има хубаво лице и винаги ще каже нещо вярно. „Руснакът каква работа има да помага на румънеца и на сърбина да ни поробват нас? Единият отгоре захапал, другият отдолу заръфал, гъркът – и той ненасмукал се с българска кръв, къса, гърна наше месо, а руснакът ще ни тъпче с ботуш и ще подвиква: „Ех, братушки, мѝй вам асвабадили, апропо, где ми е нагайката“.“

Сава съжеляваше, че пропуснаха тези епически развития с Терзиев. С него бяха неразделни от първия ден в школата в Скопие, може дори да се каже – още с първата трѣба за събуждане в първата сутрин.

Сблъскаха се сънени пред леглата си, после още веднѣж на вратата към коридора, където, изправен до дневалния, ги чакаше снажен, слаб, сивоок подполковник с мустаци:

– Здравейте, юнаци! – прогърмя гласът му в коридора.

– Здраве желаем, гос'ин подполковник – извика силно Терзиев, а Сотиров се смути, започна със „Здравейте...“, поздравът му увисна недовършен и стомахът му се сви на топка.

Офицерът леко килна глава и посмръщи вежди, но каза сдържано:

– Момко, я да видим можеш ли поправи поздрава си. Да те чуя!

– Здраве желая, господин подполковник! – извика силно Сава Сотиров.

– Отличен глас! – засмя се офицерът и топката в стомаха на Сотиров се превърна в топлина.

После се строиха на плаца – един довчера немислим набор от висшисти, студенти последна година или такива като него, с по един-два семестъра, съвсем голобради юноши, от току-що завършили всевъзможни класически и реални гимназии до вече воювали в последната война и дори „ветерани“ и от двете Балкански войни; имаше по-възрастни школьници с най-различни специалности и професии – от инженери до чертожници, от адвокати до телефонисти. Школата беше създадена, за да запълни недостига на най-младшия команден състав – тези, които бяха както между обикновените бойци и офицерите, така и между обикновените бойци и врага. Те водеха атаките със „След мен!“, те побеждаваха, те отстъпваха последни, те падаха първи. И те дадоха най-много загинали във войната, затова и имаше постоянна нужда от тях.

Шепнешком от школьник на школьник като невидима телеграма премина – офицерът пред тях е самият, железният, легендарният Борис Дрангов!

С „Юнаци...“ започва словото си той и им говори дълго и пламенно – за Бог, за България, за войната, за Левски и Ботев, за чест и саможертва, за нравствената мощ на избраните в тази школа орли да командват само след месеци поверените им отделения и взводове. Сава за пръв път виждаше някого, който може да говори по този начин, за пръв път усещаше нечии думи сякаш заредени с експлозив, който може да взриви гърдите му. След продължителната беседа Дрангов внезапно посочи група брястове от външната страна на оградата на поделението и извика:

– Лъвове, започваме със състезание. Всеки да избере едно от тези дървета и да се качи на върха му. Бегом, марш!

Объркани, школьниците се заоглеждаха един-друг, това наистина ли? В очите на Дрангов светят игриви

пламъчета, но ръката му е във въздуха и сочи целта. Терзиев хукна пръв, останалите след него – също, Сотиров позакъсня. И докато по-несръчните драпат по брястовете с по-ниски разклонения, докато по-хитрите пресмятат кой клон по-напред да атакуват, а по-тромавите висят и махат безпомощно с крака, Сава се засили към най-високото и трудно дърво, изкатери се като хищник, скачаше от клон на клон – нещо, което не бе правил от детските си години, когато с момчетата се състезаваха да се катерят край реката да събират яйца от птичи гнезда.

След минута беше на върха, там, където клонът се превиваше от тежестта му, но не дотам, че да се счупи.

Нямаше никои друг толкова високо, разбира се. Клонът се клатеше от тежестта му.

Сава погледна към Скопие, после към Шар планина, после към плаца, където стърчеше издължената фигура на Дрангов.

После чу тихо подсвирване и видя, че на върха на съседния бряст, на неговата височина, някой му помахва с ръка и се смее. Терзиев.

По-късно Сава научи, че Терзиев прекъснал следването си в Сорбоната в Париж и се върнал в България да изпълнява дълга си – да тича, да се окопава, да стреля, да командва хора, да се бие с *франсетата*. Но ето го сега – люлееше се на върха на един македонски бряст и се смееше с всичките си бели зъби и лунички.

Как стават тези неща, как се сприятеляваш с някого от първия момент? Как разпознаваш нечи очи, глас? Необяснимо нещо е човешкото лице и онази близост, която се случва или веднага, или никога.

Има хора, които сякаш някога отдавна си познавал, сега просто ги виждаш за пръв път.